

IZ NAŠE DNEVNE KULTURE

O kritični metodi Jos. Vidmarja in še nekaj pripomb

V 3. številki letošnjega Ljub. Zvona je Jos. Vidmar napisal kritično poročilo o mojih dveh prispevkih v knjigi »Slovenci v desetletju 1918—1928«. Menim sicer, naj pisatelj na kritiko načelno ne reagira, saj ima še tako negativna kritika več življenjske vrednosti kot kakršnokoli hvalisujejoče poročilo; ker pa v pričujočem slučaju gre za obravnavanje, ki ima videz velike logičnosti, in iz njega izvirajo krivični sklepi in ker v svojem koncu prinaša zaključke, ki segajo v kritično moralno področje, zato je treba nekaj pripomb.

Po splošni ugotovitvi, da je članek Slovenska književnost v zadnjih desetih letih »glede metode nejasen in glede osnovnega kriterija pa dovolj neopredeljen«, pravi Jos. Vidmar, da »skoro ni mogoče oblikovati kritike v zaokroženo celoto, marveč se je mogoče omejiti le na posamezne kritične opazke k najvažnejšim mestom njegovega teksta«. To je Vidmar storil v štirih točkah.

1. Uvod mu je »miselno nedognan« in zato se že v njem napoveduje zmedenost celote. Toda kaj miselno nedognanega pove uvod? Nič drugega, nego da je osnovni kriterij pri presojanju umetnin sicer duhovni in estetski, jaz pa da hočem pokazati, kako se je naša književnost v tej dobi razvijala predvsem radi zunanjih dogodkov, ki so postavili Slovence v novo razmerje v svetu; in ker bo ta očrt skušal pokazati v glavnih potezah, zato — pravi uvod — bo ta očrt bolj vrednotenje kakor zgodovina sama. Vidmar pa je postavil, kakor da pravim, da bo zaradi vpliva zunanjih dogodkov ta očrt bolj vrednotenje kot zgodovina sama — in logična zmeda je tu.

Isto logično igro je Vidmar napravil z mojo trditvijo, da literarna zgodovina upravičeno »upoštevava vse zunanje dogodke«, zato se bom v prvi vrsti bavil z njimi. To je res »precejšnje stopnjevanje pravega odnosa«, morda pa le ni nelogičnosti v sklepanju ali nedopustnosti v metodi, če je I. poglavje res posvečeno samo zunanjim dogodkom. Da se ta očrt književnosti bavi z njimi v prvi vrsti, je v zmislu zasnove knjige, in ker je organično tako, da če hočemo očrtati duhovna gibanja, v kolikor so odsev zunanjega življenja, moramo pač poznati zunanje življenje. To je zmiselno, prisiljena logika besed pa ni zmiselna. Če hočemo dobo teh desetih let tudi za literaturo pravično označiti, je treba pokazati na dogodke, ki so posegali v bisvo slovenskega duhovnega življenja, v našo narodno kulturno orientacijo. Tu je pravica in dolžnost odkriti negativne, za svobodni izraz in razvoj ovirajoče sile, pa naj bo danes to komu vseč ali ne, bodisi tu ali tam.

2. Nadaljnja naloga Jos. Vidmarja je, da pokaže nedoslednost osnovnega kriterija v očrtu, namreč kriterij umetnikove zvezanosti z narodom. Umetnikova zvezanost z narodom stoji v ospredju, ker je tak pogled na dobo sociološko važen in ker ta doba umetnostno nikakor ni še zaključena. Dela so tedaj ločena po vsebini, in sicer v tem, v kolikor so odsev predvsem narodnih teženj (II. poglavje) in kolikor

so odsev splošno človeških teženj tega časa (III. pogl.). Pri upoštevanju del odloča povsod estetski in ne zgolj utilitaristični kriterij. Na več mestih je umetnostni kriterij posebej poudarjen, ko članek odklanja in pušča ob strani vse, kar je umetniško ne vredno. Zato v očrtu ni bilo treba nikjer dajati prednosti kriteriju zvezanosti z narodom pred kriterijem osebne stvarniške moči in zato izvajanja ne morejo biti neko neodločno omahovanje med obema kriterijema: »osebne moči in zvezanosti z narodom«. Ker je članek sociološko usmerjen, je vsebinski pogled izhodišče, estetska vrednost pa merilo očrtavanja.

Da bi Jos. Vidmar pokazal nedoslednost in neizpeljivost te metode, je postavil zgled. Tu si je dovolil takoj skok iz odstavka v odstavek. (Metodo skokov je večkrat uporabil.) Na str. 651. v drugem odstavku II. poglavja se na splošno ugotavlja, da je prevelika vsebinska poudarjenost literature bila na škodo umetniškemu izrazu, in da takim delom manjka velikokrat umetniške in miselne uravnovešenosti, in da je ta dela mogoče pravično oceniti samo kot akcijo svojega časa; v naslednjem novem odstavku sem pa še dopolnil, da je celo v Župančičevih Zarjah Vidovih sodobni rod bolj uvaževal politično liriko izza prevrata, kakor pa njegove »nove etape človeškega dognanja« (»doznavanja« v članku je tiskovna napaka!) — V nadaljnjem se govori o Župančičevih pesmih po prevratu in o rojstvu obmejne lirike, zlasti o Gradniku in Grudnu. Odtod je skočil Jos. Vidmar nazaj v prejšnji odstavek in je postavil trditev, da o Župančičevih — zlasti o Zarjah Vidovih! —, Gradnikovih in Grudnovih pesmih, pravim, da »se velikokrat izčrpavajo v svoji vsebinski moči in da jim nedostaja umetniške in miselne uravnovešenosti«.

Prav tak skok, toda naprej, ne nazaj, je napravil Jos. Vidmar, ko je vzel v pretres odstavek o našem sodobnem domačinstvu. Tu stoji, da je Pregelj najvidnejši glasnik sodobnega domačinstva. (Str. 653.) Da bi zasukal moj kriterij »zvezanosti z narodom«, češ, da temu kriteriju samemu dajem umetniško pomembnost, je šel Vidmar v III. pogl., kjer se razpravlja izključno o novih duhovnih in oblikovnih smereh, in je iz tega poglavja iztrgal stavek, »da je Pregelj osrednji pisatelj te dobe«, namreč (vseh desetih let), ker tam na str. 657 pravim: »pri njem sta se elementarno domačinstvo in duhovna borba sodobnega človeka zlili v harmonično celoto«. Tako stoji Vidmarjeva trditev, da mi je Pregelj radi domačinstva, »radi zvezanosti z narodom« osrednji pisatelj te dobe in ne radi tega, ker je glasnik duhovne borbe v sodobnem človeku.

3. Iz zgorajšnje zveze zavrača Vidmar mojo trditev, da je Pregelj osrednji pisatelj te dobe. Tu razpre pojem osrednjega pisatelja na vso slovensko književnost in mu postavi nasproti trojico Prešeren, Leystik, Cankar. Da je pojem osrednjega pisatelja v tej zvezi pretirano poudarjen, je očitno, prav tako, če bi kdo dejal, da je Aškerc osrednji pesnik 90 let, pa bi mu kdo postavil nasproti imenovano trojico. Da pa Vidmar ne postavlja Preglja nad Gradnika ali Novačana, je zadeva njegovega vrednotenja, ki se kajpak še ne strinja s sodbo koga drugega, še manj pa je opravičena s stališča zgolj estetske kritike, ki bi za Vidmarja morala biti odločilna. Ne

vem, kdo je v tem času povedal več odresilnih besed kakor Pregelj, čeprav so to za Vidmarja le »besede razmišljajočega moža v posadki, nikoli krmarja«. Posebna zadeva seveda je, da pri tem Vidmar brne Preglja z vprašanjem: »Kdo si, ki rad bi...« Kdo daje umetniku legitimacijo, govoriti v imenu vsega slov. naroda? Kako društvo, revija, eksekutiva? In pa nazadnje, ali tudi nelegitimirana resnica in odresilna beseda ni resnica in odresilna beseda? Mislim, da je edina legitimacija umetnikova notranja nujnost kot člana naroda — če je v njem in če nima ozirov na — okoliščine.

Vidmar nadalje navaja krive ocenitve v članku. Označba, da je »Vodnik najčistejši pesnik zadnje dobe«, mu je pretirana in pravi, da sta i Seliškar i Kosovel »silnejša«. V čem je vrednotenje umetniške kvalitete pri njem popolnejše kot pri meni, ne vem (ker se igra z izrazom »najčistejši pesnik«), čutim pa, da smo pri njem prav tam kot pri meni, samo da sem jaz skušal vsakega izmed vseh teh tudi vsebinsko označiti. O Stanku Majcenu pravi, da sem samo njega povzdignil izmed vseh članov te generacije — dočim Kraigherja, ki Majcena nedvomno presega, sploh niti ne omenjam. In vendar je tisto mesto tako: »Starejši rod, ki je zorel pred vojno, ne kaže večjih pozitivnih uspehov. Njegova kritika življenja povečini ni segla do dna in njegova oblika je, izvzemši Stanka Majcena, večkrat neskrbna in nesvojska.« (Str. 656.) Pri- znavam pa, da ni v redu, ker je izpadel Kraigher, dasi za to dobo prihaja v poštev samo »Umetnikova trilogija«.

Sedaj prihaja Vidmar do tega, kar mu je cilj ocene, da pokaže nepomembnost osnovnega kriterija »zve- zanosti z narodom«. V članku mi gre, pravi Vidmar, za »kaj« in ne za »kako«. Tu išče mojega smotra »zve- zanosti z narodom« še naprej in res ga najde na str. 658, kjer, kakor pravi, »se slovenski narod opre- deljuje kot »tradicionalna katoliška enota«. S tem zadobi zanj prejšnji kriterij zmisel: »zvezanost z narodom kot tradicionalno katoliško enoto«. Zopet skok! Da sem zvezanost z narodom mislil širje in svobodneje, kot mi prisoja Vidmar, govori sestavek sam, ko sem iskal zvezanosti z narodom ob Župančiču, obmejni liriki in v domačinstvu, ne da bi pri tem tehtal, ali ta zvezanost z narodom morda ustreza n. pr. mojemu ali koga drugega osebnemu verskemu nazi- ranju. Zvezanost z narodom v tem času ni pomenila nič drugega kakor narodu v njegovem takratnem trpljenju povedati pravo besedo, priznati njegovo samobitnost in se pripoznati k njej in se ne potuhniti ob kupčijah, ki so se sklepale z narodom. To je bilo v tem času prav tako važno, kakor je bilo važno, da ni šel Prešeren za Vrazom, Levstik za Dežmanom in Cankar za Ilešičem. Šlo je za organsko našo kulturo, in čim jasneje in globlje je kdo tudi v literaturi pokazal, kje je doma, tem večji pomen ima za ohrani- tev in rast našega narodnega življenja. Zato sem pri označevanju te dobe postavil zvezanost z narodom

kot izhodišče in mislim, da nisem preveč in prisiljeno tega poudaril. Saj o tem, kako bi se zabrisala orga- ničnost naše kulture, govore dejstva, ki jih ni mo- goče utajiti, in govore rahle zadrege in kompromisi vsepovsod. Žal, da je članek v vsem tem le očrt in omejen na ozek obseg.

Prav zato članek tudi v duhovnem pomenu tako poudarja »kaj« in samo sporedno obravnava »kako«. V tem času je bilo važnejše »kaj«, kakor smo sploh Slovenci vzrasli od »kaj«, kljub temu nas to »kaj« ni nič oviralo pri »kako«. N. pr. v luninih žarkih, še tako spletenih, narod ni našel odresilne vsebine zase. (Pri tem se moram proti Vidmarju vnovič zavarovati, da bi omalovaževal estetski kriterij.) Da je to kriterij katoliške kritike — kakor pravi Vidmar — je vseeno, aktiven je! In primer Goethejev, prenesen k nam, ali ni prisiljen?

In nazadnje, ali bi bil podal več in plodnejših rezultatov, če bi bil iskal samo »kako«, »ki je edina zanesljiva podoba resničnega in dejanskega pisate- ljevega obraza? Tedaj bi radi strogega »kako« sto- pilo dokaj v ozadje eno ali drugo ime, ki jih Vidmar postavlja nasproti Preglju.

4. Iz povedanega je jasno, da Jos. Vidmar še enkrat zavrne moj kriterij, seveda podtakne namen, željo, »pohvaliti in priporočiti — ne dobro, marveč svoje — brez vestnega upoštevanja kakovosti«. Nazadnje še pravi, da predstavlja to »obravnavanje desetih let našega slovstva v znanstvenem in kritično moralnem zmislu način, ki je vse prej kot primeren, da bi se po njem polagali računati v tako reprezentativni knjigi«. Na metodo Vidmarjevih skokov in zavijanja mojih trditvev sem zgoraj pokazal, in vendar si ne dovoljujem niti to Vidmarjevo oceno imenovati v kritično mo- r a l n e m zmislu neprimerno, niti katero drugo važnih njegovih sodb, ki jih je tekom časa postavil in menjal (tudi v pričujočem članku n. pr. o Vodniku, Preglju); nemoralno je prikrievanje resnice in pre- pričanja, zavijanje dejstev, avtoritativno govorjenje o stvari, ki je kdo ne pozna; nemoralni so kompro- misi, niso pa nemoralni vidiki, ki so za neko dobo v kakršnemkoli pomenu značilni. Zato kljub mnogim hibam, ki jih ima članek zlasti v formalnem oziru, Vidmarjevo označbo »v kritično moralnem zmislu način, vse prej kot primeren« odločno odklanjam.

Članek o gledališču, ki je brez posebnega kriterija, je Vidmarju pisan »v glavnem stvarno in pregledno«. Zato upam, da če bi bil morda v pregledu literature podal predvsem slovensko bibliografijo, ki bi nič ne povedala, bi utegnil biti tudi ta članek »v glavnem stvaren in pregleden«. Toda takoj tu zaboli Vidmarja navedba razgovora o gledališču na občnem zboru Nove založbe. To mesto je zame dokument, da je bila vsa slovenska kulturna javnost tedaj iskreno proti kinu v gledališču in ne morda samo ena stran, kar se je že večkrat napačno ugotavljalo. Tedaj zato je ta razgovor »Bog vedi zakaj sploh omenjen«.

France Koblar